

ՍՈՓՈՒՄ ԲՈՒՅԳԵԼԻ ԱՅԻՆՏՏՄԻՐՈՒԹԻՒՆՔ

Հայերէնագէտ Ռուսուցապետն Սոփոս Բուգգէ (Bugge), որ իւր ընտիր երկասիրութեամբ ծանօթ է եւրոպացի արեւելագիտաց եւ լեզուաբնին ուսումնականաց, իւր երկու նոր երկասիրութեանց նկատմամբ տեղեկութիւն կու տայ առ մեզ ուղղուած նամակաւ մը: Ի մէջ այլոց կը գրէ ուսուցչապետն. «Հայերէն լեզուի իմ ունեցած համոզութիւն շատ տկար է եւ թեւ ըրի, աշխարհաբար հայերէն տեսել դժուարութեամբ կը հասկնամ քան գրաբար: Հայերէնի վրայ գրելու կը համարձակիմ միայն այն պատճառաւ որ այս զարմանալի լեզուն հնախոյզ եւ լեզուաբնին գիտնող շատ քիչ ծանօթ է եւ շատ քիչ հետազոտած: Պրուկմանի (Brugmann) եւ Շթրայթպերկի (Streitberg) ձեռքը հրատարակուող «Հնդկ-գերմանական քննութիւնը» գրութեան մէջ իմ փորձի մէկ յօդուածս պիտի լըս տեսնէ մօտեքս, որուն մէջ փորձ մ'ըրած եմ ի մէջ այլոց ստուգաբանօրէն մեկնելու հայ լեզուին ընդունալութիւն-չեղանակն: Միջական կատարելալը: Այսմ զբաղած եմ եգիպտական մումիայի երեզներուն վրայ գտնուած ետրուակներէն մեծ արձանագրութեան քննութեամբ: Իմ «Ետրուակներէն եւ Հայերէն» անուն գրութեանս մէջ հաստատած եմ այն կարծիքը թէ Ետրուակներէն շատ մօրձակայ է հայ լեզուի, մանաւանդ թէ կրնայ հին հայերէնի շատ տարբերող մէկ գաւառաբարբառը համարուիլ: Ար յուսամ որ այս կարծիքս մումիայի երեզներուն վրայի արձանագրութեամբն անօխտելի կերպով պիտի ապացուցուի: ...»

«Ետրուակներէնի պատճառաւ ուրիշ հետազոտութեանց զորոշեցայ, որոնք՝ ինչպէս կը յուսամ, հայ ազգին եւ իւր ամենամերձաւոր ցեղակից ազգաց հնաբոյն նախապատմական ժամանակի պատմութեան նկատմամբ մեծ նշանակութիւն պիտի ունենան: Ար հաստատեմ որ Հայք Եւրոպայի ամենէն առաջին քաղաքակիրթ ազգն եղած են: Կերէիք որ այսպէս անխարկութիւններ միայն կ'ընեմ: Ար յուսամ թէ այս ամառ կամ տարուոյս վերջին էսինն այս ըսածներս գիտնական գրութեան մի մէջ պարզել եւ ապացուցանել կարենամ:»

Այս նամակէն արդէն յայտնի է որ մեծանուն հնաբան ու լեզուաբնին հայերէնագէտն հայ պատմութեան մի ապաստ մասին նոր լըս մը տփուելու հետամուտ է: Անձկութեամբ կը սպա-

սնը հեղինակին յիշեալ գրութեանց, որ անշուշտ լեռնի պիտի գոհացնեն անկախող բանասէրներն, եւ արդեն առ այս՝ հեղինակին համբաւն իսկ բաւական գրաւական է:

ՍԱՏՆԵԱԹՍԱԿԱՆ

ՌԻԻ.ՁԱՆԻ Մ. ՊՕՁԱՄԵՆԱՆ: — Տեսական եւ գործնական Բերականութիւն աշխարհիկ ճշգրիտ: Տպգր. Կ. Պոլիս 1890: 80 Տրքմ 196: Գլխն է 4 ղրշ.:

Իրաւամբ ըսուած է թէ լեզուի մը գլխաւոր եւ էական միջոցներն են քերականութիւն եւ Բաւարան: Հայերէն արդի լեզուն թէ եւ զուրկ է իւր բառարանէն, սակայն ունի այսօր բաւական թուով քերականութիւնք, որոնց մէջ նշանաւոր տեղ մը կրնայ գրաւել «Տեսական եւ գործնական քերականութիւն աշխարհիկ լեզուի», զոր ըստ խնդրանաց Հեղինակին՝ մեր դիտողութեանց առարկայ կ'ընենք յօդուածովս:

Բիւզանդ Մ. Պօպանան իւր գործոյն «Երկու խօսք» յառաջաբանին մէջ մեծապէս կը զրուատէ արդի լեզուն, երբ է թէջ այլոց կ'ըսէ. «Արդի հայերէնն ապաքէն մեծ թռիչք մ'առած է դէպ ի կատարելութիւն ... իւր զարգացման շրջանը մտած է այժմ»: Սակայն արդի հայերէնի վիճակն այսչափ բարձր գրուածեաց դժուարաւ արժանի կ'ընծայանայ շատերուն հետ մեղի ալ: Լեզուի մը զարգացումն ու կատարելութիւնը կ'ենթադրեն մի-միւր եւ խնամաւոր-խնայ, որոնք լեզուաց էականն պայմաններն են: Լեզուի մ'ենթէ պակսի այս միութիւնը, հարկ է որ յաճախ շեղի յաջ եւ յահեակ եւ երբեք երբեք ալ զկայ առնու իւր զարգացման շաւղին մէջ՝ ամէն օր ամէն գրչի ներքեւ դգենլով զատ կերպարանք եւ տարբեր գոյն, բայց միշտ մնալով տեսնող եւ տհաս, վան զի զուրկ է այն զօրութենէն, որ միայն ի մի-միւր կայ: Լեզու մ'ենթէ չունի խնամաւոր-խնայ, չի կրնար ոչ միայն՝ մեծ թռիչք, քան ըլլալ դէպ ի կատարելութիւն, այլ եւ ոչ շարժիլ իսկ: որովհետեւ ամէն քայլափոխին կը բարի անկանոնութեանց ժայելորու, որոնք կը խորտակեն իւր թեւերն եւ կը կասեցնեն յընթացից:

Որուն ծանօթ չէ արդի հայերէնի արդի այլա-կերպ անմօրթինակութիւնն ու անկանոնութիւնը,

² Հոս մեր խօսքը ու զգալի արեւմտեան արդի լեզուին վրայ է՝ առանց դիտելու արեւելեան իւր ճիւղերով որովհետեւ այս երկու լեզուացն այս օրս գեաւ այնչափ իւր է երկպառակութեան վիճք, որ գծուարին կ'երեւայ թէ իրարու հայտնութեան եւ բարոյական միութեան աջ կարիւստն, եթէ արտաքին եւ ներքին պարագաներն այսպէս շարունակեն իրենց ընթացքը:

որոնց բուռն հոսանքն ամենայն ինչ՝ գրաբարն ու աշխարհաբարը, գրաւորն ու ռամբորէնը, ազգայինն ու օտարոտին իրարու խառնած կը վարէր ի տանին՝ Գրաբարն աշխարհաբարի հետ կը կարկատուէր յաճախ սխալ եւ անհաս անձնաշակ գործածութեամբ, որով բնիկ աշխարհաբարը բուռնորովն բնաջինջ ըլլալու որոշուած է, թէպէտ եւ երբեմն բազմաթիւ ջերմաջերմ ջատագործութիւն իւր կողմն ունէր։ Արդի գրաւոր լեզու ստեղծ կը հիւսուի այնպիսի անպէտ եւ աւելորդ բառերով, որոնց ժամանակ մը ռազմին անուն կը տրուէր։ Վերջապէս հարապատ հայերէնն օտարին հետ քերականօրէն այնպէս անբաժան ձուլուած միացած է, զոր լուծելու գաղտնիկ համար ի զուր կը բազմանան քերականութիւնը, յորոց ոմանք կարծես թէ նշոյն միացումն աւելի հաստատուն պահելու եւ տեւական ընելու համար կը յօրինուին։ Այս խառնածին անկերպարան լեզուն համար իրաւամբ ըսուեցաւ թէ. «Այլ եւս աւելորդ է այս անպաղար յեղեղեղեղ փոփոխութեանց մէջ ոտնկայ մը փնտռել հաստատուն, այս շփոթութեան մէջ փնտռել քերականութիւն, կանոնաւորութիւն, միակերպութիւն եւ այլն»¹։ Արդի հայերէնն այս ընթացքովն՝ այս առած է եւ ամէն օր կ'ստանու. «մեծ թռիչք», բայց դէպ ի ռաւաւորութեան եւ անհաս եւ ոչ եթէ ի զարգացումն եւ ի կատարելութիւն. եւ «իւր զարգացման շրջանը» մտնելէն ետքը եւ «մի անգամ կերպաւորելէ վերջը, յեղափոխած եւ այժմ նոր շրջանի մէջ է ընկուած»²։ Հետեւին եթէ քայլ առ քայլ հետեւէր արդի «գրական կիրքը եւ մշակակ լեզուն, որ նշանաւոր գրագիտաց գրչին ներքեւ ձոխացած է»³, ապա հոգ կրնար ըլլալ՝ որ այնչափ հատորներ գրելու կը ստիպուէր, որչափ որ կան այս օրս լրագիր ու օրագիր, շաբաթաթերթ ու ամսաթերթ, վէպ ու բանաստեղծութիւն, եւ։ Ուստի ցորայն, որ լեզուական այս անմօրկանութիւնն ու անկանոնութիւնը կը տրեւն գրչաց եւ մտաց, ի զուր է յուսալ, մանաւանդ թէ լոյ գեղեցիկ երազ մըն է լեզուին զարգացումն ու կատարելութիւնը տեսնել։ Այսպէս հեղինակը մշտնապար գրուած տեղէն ետքը նոր լեզուն կատարելութիւնը, ինքն ալ՝ ըստ արդի սովորութեան քար մը կը նետէ

հին մեռեալ լեզուի շերտին վրայ՝ Աբխազոյց գերեզմանին պէս, թէ եւ ոչ այնչափ հակակրօնութեամբ, եւ կ'անցնի քերականութեան՝ յայտնելով՝ թէ «ջանացած ենք պարզութիւն, ճշգրտութիւն եւ յստակութիւն դնել սահմաններու եւ բացատրութեանց մէջ, աշխարհաբարի եւ գրաբարի հիմնական տարբերութիւնները նշանակել ծանօթութեանց ձեւով»։ Անցնիք մենք ալ իրեն հետ համառօտիւ տեսնելու այս խոստաբանութիւնը։

Քերականութիւնն յայտնի է թէ գաղոցաց համար յօրինուած է. սակայն եական խնդիրը սա է թէ՛ արդեօք ի պէտս ստորին դասու, եթէ բարձրագոյն դասու. — վասն զի միեւնոյն դասագիրքն ամէն դասու անխտիր եւ հաւասարապէս չի կրնար ծառայել այս օրս։ Յայտնի է թէ ստորին դասու համար չէ. վասն զի նորուս մանկան տհաս միջոց չի կրնար ըմբռնել եւ իւրացընել այն ընթացիկ տեւական կանոնները, թէ եւ ըստ հեղինակին հիւսուած ալ ըլլան «գործնական» եւ շահաւոր օրինակներով։ Իսկ յայտնի մասին աւանդուած հրահանգներն այնպիսի օրինակներ կը բովանդակեն, որ մանկան մտքէն վեր են եւ անոր գործնական կենաց անմատոյց, ըստ այսմ՝ մանկուոյն համար միշտ տեսական է անօգուտ իր մեան։ Իսկ եթէ բարձրագոյն դասու համար յօրինուած են լեզուագիրքը, կը ստիպուիք ըսելու թէ հօգուտ է եւ անբաւական։ Բարձրագոյն դասու համար յօրինուած տեսական քերականութիւն մը պէտք էր գէթ համառօտիւ յիշել քերականական ձեւեր, լեզուի եւ ոճոյ յատկութիւնը, խորթ եւ օտար ստութիւնը, որոնք արդի լեզուն մէջ ընդ թափ մտած են, տաղաւափութիւն իւր տեսանկյնովը, արդի մատենագրութեան համառօտ պատմութիւն, եւ այլն։ Ստուգիւ այս ամենայն խիստ պահանջմունք են, քանի որ չեն յիշուած ոչ ուղղագրական սկզբունք, ոչ տրոսկական, ոչ ասոցիատիկական եւ ոչ նմանները, որոնց որեւիցէ քերականութեան մը մէջ ընդարձակ կամ համառօտ գլուխներ կը շնորհուին կամ հարկ է շնորհել։ Այս անպատեհութիւնէն ալ խուսելու համար՝ եթէ քերականութիւնն սեպհականներէ միջնակարգ դասու, որուն փոքր ի շատէ յարմար կ'երեւայ, յայտնի եւս դարձեալ կ'ունենայ իւր անյարմարութիւնը. վասն զի այն ժամանակ կը նմանի իրանի մը, որ զուրկ է գլխէ եւ ոտուրէներէ՝ թէ եւ սիրտ իւր մէջն է։ Անթարքները թէ մեզանչեայք ալ ըսմունքն են դասագիրք ռազմականութեան կաւորութիւնն։ Այս աստիճանաւորութիւնն այն

¹ Այսինքն թոյլ վրայ ընդարձակ համարձեցումն ամենայն Վ. տարի, թիւ 9, «Արարգիւն հայերէն լեզուն»։

² Երբեքն իրեն լեզուն համար գործածած այս բացատրութիւնը, որ զարգացման յայտնի ընթացիկ հայերէն զարգացման մեթոդներէն, այնչափ որ պատշաճ հայերէնի, որչափ որ հայերէն եւ զարգացման լեզուաց զարգացման նմաններն իրարմ տարբեր են։

³ Հանգէս ամս. Բ. տարի, թիւ 2։

չափ հարկաւոր է այս օրս՝ որչափ հարկաւոր են արդի ժամանակն բազմաթիւ լեզուներ եւ գիտութիւնք՝ եթէ չենք ուզել ժամանակ վատնել վայրապար։ Գերականութիւնս թերեւ կարենար մերձենալ իւր նպատակին՝ եթէ ունենար միեւնոյն ոճով (méthode) նախընթաց տարրական մը, եւ առաջին տարւոյն ընթացքը։¹ այնուհետեւ մեզի միայն էր մնար մարմնի հետեւողներն այլ։

Հեղինակն հայերէն լեզուաց բաժանմամբ կը սկսի իւր քերականութիւնն ըսելով. «Հայերէնն երկու տեսակ է՝ նախ գրաբար, որ մեր նախնեաց ու Ս. Գրոց լեզուն է, եւ որ այժմ չի խօսուիր, այլ միայն կը գրուի, Այս սահմանը՝ ընդգրկման խոստման հեղինակին՝ ճիշդ չէ։ Ինչո՞ք գրաբարին շատ անձուկ սահման մը տուած է՝ փակելով զայն մեր նախնեաց գերեզմաններուն եւ միայն Ս. Գրոց շքանին մէջ։ Մինչդեռ Ս. Գրքէն զատ ուրիշ գրքեր ալ գրուած են եւ կրնան գրուիլ գրաբարով, ինչպէս հեղինակին ալ ծանօթ է։ Այս հին հայերէնը մեր նախնեաց լեզուն է՝ որուն հակառակն ոչ որ կրնայ հաստատել սակայն մենք կը հարցնենք թէ՛ Բնչ հարկ կար նոր Հայուն համար յօրինուած աշխարհաբար քերականութեան մը մէջ գրելները, կանոններն եւ բազմաթիւ ծանօթութիւններն նուիրել այն գրաբարին, որով ինչպէս մենք մերնախնեացը հետ խօսելու, նոյնպէս մեր նախնիքն ալ նոյն լեզուաւ մեր արդի գրութիւնները կարգաւոր հարկէն ազատեն են բնական ընթացքով։ Եթէ այսու դիտուած է գրաբարն ուսուցանել եւ այն գրելու չափ, որովհետեւ գրաբարն «այժմ չի խօսուիր, այլ միայն կը գրուի», — ի դուր աշխատած է հեղինակը՝ ինքնին յայտնի ըլլալով թէ այսպիսի քերականութեամբ մը գրաբարը չի սորվուիր գրուելու չափ եւ ոչ ալ հասկցուելու աստիճանաւ։ Իսկ եթէ գրաբարն աշխարհաբարի քերականութեանը մէջ աւանդելով՝ ուզած է «գրաբարի եւ աշխարհաբարի հիմնական տարբերութիւնները նշանակել», գուցէ ինչ եւ արդիւնալից նպատակի մը դիմած է. սակայն այդ տարբերութեանց սահմանները շատ անորոշ գծուած են, որ կրնայ զանազան ունեւորութեանց առիթ տալ նորանոր զեղծմանց ծամբայ հորդելով։ Բայց աւելի զարմանալին այն է որ ուրեք ուրեք նոր լեզուին բնիկ եւ հարազատ ձեւերն խորթ իր համարութիւն՝ եւ նախամեծար կ'ընտրուին նախնեաց այն լեզուին ձեւերն,

որ այժմ չի խօսուիր Սակայն այդ նախամեծարութիւնը, այդ «նախնեաց լեզուին հետեւողութիւնն», այնչափ անբնական ու բռնական է, որչափ որ նոյն երկու լեզուները խօսողներու ժամանակի մէջ տարբերութիւն կայ։ Հեղինակը գոհ չէ եղած «անուշ գրաբարէն այնչափ, որչափ որ աշխարհաբար մասամբ իւրացուցած է, այլ աւելի յառաջ երթալով կը լսուցընէ՝ թէ «պիտի իւրացընէ այսուհետեւ» բառնալով գրաբարէն միջերաց խառնամաղն պաշար մը, զոր աշխարհաբարն երբեք պիտի չկարենայ մարտնչել։ Նաեւ գրաբարի այն իւրացուցած եւ իւրացուցանելի մասունքն ալ միշտ են եւ կը մնան կապերու մը նոր լեզուին վրայ, որ գուցէ օր մ'օրանց անոր բովանդակ լրութիւնն առնու ելլէ։

Այսպէս Յրգ. հեղինակը գրաբարի սահմանին մէջ բաւական թափառելէն ետքը՝ յանգգայս կ'ընէ կ'իշխու Լուսինի գիրկը՝ Ո՞վ չի զարմանար՝ երբ նա, յիշի, առից եւ բազմաթիւ գրաբար ընտիր բառերու քով տեսնէ յանկարծ յեղեւ, իւրաքանչիւր, ինչ, ինչ, ինչ եւ ուրիշ Լուսինիները, զորոնք կարգաւոր ժամանակ մարդուս գլխու պոյնտը կու գայ։ Չենք գիտեր թէ ի՞նչ պատճառաւ ըլլաւ բայց բոլորովին ջնջուած է արդի քերականութեանց շատեւորուն հետ «տեսական եւ գործնական քերականութեան» ալ, որ գէթ ծանօթութեամբ մը կրնար եւ պետք էր ըսել թէ՛ արդի հայերէնին մէջ զԺամանակաբար ըլլաւ բայ մըն ալ գոյութիւն ունի. որպէս զի նորուս աշակերտն այդ Լուսինն ու գիտնականն, մեծին ու փոքուն բերնէն լսած եւ նոյն իսկ «տեսական եւ գործնական քերականութեան» մէջ (Խր. 59, 177.) գործածուած ըլլաւ լուսինար կամ եւրոպական բառ ՀՀՄՄՄՄՄ Ս. Այսպէս վարուած է նաեւ թառնականաց եւ զերանտեց բնիկ ձեւերուն հետ՝ սովորականէն ու հարազատէն նախամեծար համարելով անբնականն՝ ու անգործածականը՝ կամայական մտացածին կանոններ աւանդելով. (Խր. 45.) Իսկ անդին սիրով հնարած ու հլուրեկալած է ֆրանսիացի, քաղաքիկ անպէտ բառերը, ֆրանսիացի, ֆրանսիացի (= récapitulation) աւելորդ բար-

¹ Հեղինակն ունի «Համառոտ քերականութիւն», մը, զոր չառնելով՝ չենք գիտեր թէ զպրօցաց առաջին տարւոյն լեզուաբար յարմար է թէ ոչ։

² Երբեք միայն այս խառնակութեամբն ոչ միայն բնիկ աշխարհաբարը կ'արգելադրէ, այլ եւ գրաբարն ալ կը խառնար յաշխարհաբարի վրան զի այս լեզուաբարը յայտնի է թէ այսօր այս լեզուաբար, զանգ մըն չէ, որչափ որ ինչ լուսինիները մը կու տանք եւ պիտի տանք գրաբարին, զոր չի կրնար առնուլ՝ առանց մեծապէս տուժելու իւր սեպհական յայտնութեան, եւ ըստ կամս կը պահանջեն այնպիսի յայտնութիւններ, որոնք բերն սեպհական լին։ Իւր օրինակ մընք հեղինակին աճ եւ աւել բառերուն տուած կանոնն (Խր. 51) իւր բացատրութիւն թէ. «Դեմ եւ օմանք միշտ ինչեց գոյականն վերջ կը գրուի եւ աւելորդ կը մնայ», ինչու թի եւ ինչ անորոշներուն պէս, միշտեւ սովորական գրաբարն ասոր հակառակը կ'ուսուցանէ։

գլուխները, եւ «Էլիո» քան քաջագույն էն յեր Կա-
միլէն» օտար եւ նորաձայն ասութիւնն եւ նման-
ները, որոնց վրայ անտարակոյս շատեր կը զմայլն
առանց յագնալու:

Նշնպէս ցանկալի էր որ նոր լեզուին զեղծ-
մանց նոր աղբիւր մըն ալ չբանար Հեղինակը՝ ի
ձայնադրին ինչ-ինչ բառերու մէջ օրինօք եւ
սովորական հարապօք «յոռի գործածութիւն»
անուանելով, յոռեգոյն ու լեզուական օրինաց հա-
կառակ նոր օրէնքներ աւանդելով. (եթ. 28, 29.)
եւ գրելով «Էլիո»-ն, «Էլիո»-ն եւ այլն: Իսկ հա-
ջա բառին մինչեւ ցայսօր ընդունուած ուղիղ
եւ սովորական գրութեան ձեւը սխալ համա-
րելով՝ նոր ուղղագրութիւն մը յաւելուլ՝ գրե-
լով ճանաչող ուղիղ վարդապետութիւն մը չէ:
Ստոյգ է թէ արդի ճանաչող բառը՝ գրաբար հա-
նապաճ բառին ամփոփումն է. սակայն նոյնչափ
ստոյգ է որ ք, պ եւ ֆ չըմանականներէն (labi-
ale) յառաջ ն տառը ֆ կը փոխուի յաճախ եւ
կը գրուի ա՛պարիշտ, ա՛փոփ, ընթերանել, փխ-
անապարիշտ, ա՛փոփ, ընթերանել: Բայց աստի՛ ինչ
իրաւամբ որ ֆ-նը նուի կը կը փոխուի, նովին
իրաւամբ ալ պէնն ու հոն ալ կը պահանջնն որ
իրենք ալ քննեն ու յիշն տոյն անցնին եւ բառը
գրուի ճշգրիտ, այն ժամանակ նոր ուղղագրութիւնը
չէր ըլլար կամային ու անպարկ. (inconsequent.)

Ստոր եւ՝ ահաւաստի մեր գիտողութիւն-
ները, զոր ի մէջ բերինք առանց մանրամասնու-
թեանց ինքնելով՝ գիտնալով որ ցայս վայր եղած
ընդարձակ կամ համառօտ, ուղղակի կամ անուղ-
ղակի գիտողութիւնը ընդդէմ զեղծմանց լեզուի՝
ձայն բարբառոյ յանապատի եղած են միշտ ա-
ռանց արդեանց: Սակայն այսօր գիտողութեամբ
երբեք չենք զննար այն արժանիքն ու յարգը,
որոնց՝ Հեղինակն ու իւր Հեղինակութիւնն ար-
ժանի են իրաւամբ՝ իրեն գործածած լեզուին
մաքրութեամբ, ուղղագրութեամբ, բացատրու-
թեանց յստակութեանն եւ կրտսերութեան
ճշգրտութեանը համար՝ ի բաց առեալ վերջիշեալ
եւ նման ստուերները, որոնք՝ տեսական եւ գործ-
նական քերականութեան, փայլը փոքր ի շատե-
կը նսեմացընեն: Երկրորդ տպագրութեամբը,
զոր կը մտնէր, յուսալով որ նոյն ստուերները
լուսոյ կը փոխուին, այժմէն մենք սիրով կը միա-
բանինք Հեղինակին հետ՝ իրեն սա ժխտական բա-
ցատրութիւնը թէ «նորա ներքոն ընելու յա-
մկութիւնն չունինք» — ըստ նորահայտ հայե-
րէնի — հաստատականի դարձնելով ըսել թէ
կը համարձակինք զայն գովելու:

Հ. Յ. ՌՈՒՆԻՍԻԱՆ

ԱՐԴԱՐՈՒՄԵՐԻՆ

ԳԵՂԱՐՈՒՄԵՐԻՆ

ՈՐՃՈՒՄԵՐԻՆ ԵՎԵՐԸՈՒՄ ԵՆՈՒՄԻՆ ՄԷՋ

(Երկրորդ հատոր)

արարտոյաց արշաւները
համաճարակի մը մաշա-
շուշնի պէս աւերեց ա-
մէն բան եւ Հոսով ու
հոսովմական մայր հայ-
րենիքը, քաղաքակր-
թութեան երբեմն այլ-
մեծ ոտանն, երկայն ա-
մեր կը նմանէր անդաստանի մը՝ որոյ
վրայէն մարտինսրու անհունութեանց
բանակներ անցել էին: Պատմական
ժամանակաց մի սրտապատառ միջոց է այդ մի-
ջոց: Բարբարոսներէն յետոյ գոյժաց վերապա-
հեալ էր գալ եւ վանել Վանտալները: Բարե-
համբոյր, արգարախոջ եւ կորովի մարդիկ էին
ասոնք եւ շատ քանքեր ըրին կարգեր հաստատե-
լու. մանաւանդ իրենց Մեծն Թէոդորիկ կայսրն,
որ հնութեանց համար մի մտնաւոր սեր եւ
իննամբ ունեցաւ: Վրտուի թէ նոյն ինքն մէկ եր-
կու մուսիմներ շինել տուաւ եւ յայնս ամփո-
փեց Հոսովի առաւել քան 60 հազար արձա-
նեւոր եւ այլ արուեստագիտական հնութեանց
փշրած են գիտնաբարձ բեկորները: Իւր կան-
գնել տուած շինութեանց համար իւր ինչպոյի եւ
սիրական ճարտարապետին կըսէր յար որ հի-
ներէն օրինակ առնէ միշտ, եւ ինքն իսկ գերա-
զանց հաճոյք մը կը զգար անոր գործերուն
խառնուելով, յորս արուեստագէտի նուրբ եւ
հաղուագիւտ ճաշակ մը կը ցուցնէր: Թէոդորիկ
իւր ճարտարապետին իմաստութեան տիպղոս առաւ
էր եւ անոր հետ խօսած ատեն «Չերդ Վեսմու-
թիւն» կըսէր նմա՝ Իւր արքունեանց մէջ միայն